

Τὴν ἠτένιζεν ἀκόμη ἐν ἀφαιρέσει· καὶ ἡ ὡραία μορφή της μὲ τὴν λάμψιν τῶν μαύρων ὀμμάτων της, τὴν ροδαλότητα τῶν παρθενικῶν, ἐνόμιζες, ἔτι παρειῶντης, καὶ τὸ τρέμον πικρομεϊδιάμα τῶν χειλέων, τὰ ὅποια ἐχρωμάτιζε συμπαθῶς ἡ παράκλησις, ὅλοεν τῷ ἐπεβάλλετο, τῷ ἐπεβάλλετο . . . Ἀφνης δι' ἰσχυρᾶς, ἀποτόμου κινήσεως τῆς κεφαλῆς του, ὡσεὶ ν' ἀπεδίωκεν ἐκεῖθεν βαρὺ τι φορτίον, τὸ ὅποιον τὸν ἐπίεζεν, ἀνένυψε· καὶ λαμβάνων αὐτὴν σφιγκτὰ εἰς τὰς ἀγκάλας του, ἐνῶ ἐκεῖνη ἐξέχυνετὴν εὐγνωμοσύνην αὐτῆς εἰς φιλήματα.

— Σοὶ τὸ ὑπόσχομαι τῇ εἶπε, Μαρία, σοὶ τὸ ὑπόσχομαι . . .

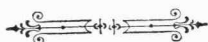
* *
*

Τὴν ἀκόλουθον μεταξὺ τῶν ἀρκιῶν ἐπιβατῶν, οἱ ὅποιοι ἐπλανῶντο ἐπὶ τοῦ καταστρώματος τῆς *Καλυψοῦς* καὶ παρηκολούθουν διὰ τοῦ βλέμματος τὴν φεύγουσαν φαληρικὴν παραλίαν, διεκρίνοντο, ἐν θερμῷ τῶν βραχιόνων συμπλέγματι, δύο ὀλόχαροι μορφῆι, αἵτινες ἄφινον ν' ἀποκαλυφθῇ ἡ μυστικὴ εὐτυχία των εἰς ἐρωτύλους ἀκκισμούς καὶ χαριτολογίας καὶ γέλωτας.

Ἦσαν οἱ δύο νεύνομοφοι, οἵτινες ἀπῆρχοντο εἰς Εὐρώπην, διὰ νὰ παραπετήσωσιν ἐπὶ πολὺ τὸν μῆνα τοῦ μέλιτός των . . .

Ἐν Ἀθήναις τῇ 20 Ἰουλίου 1886.

ΜΙΧΑΗΛ ΑΡΓΥΡΟΠΟΥΛΟΣ

Φίλε Κύριε Ἀρσένη.

Ἐλαβον τὴν ὑμετέραν ἐπιστολὴν δι' ἧς ζητεῖτε νὰ εἰσφέρω καὶ ἐγὼ τὴν συμβολὴν μου εἰς τὴν «Ποικίλην Στοάν» τοῦ 1887. Ἀναγνωρίζων ὅτι τὸ δυσχερὲς ἔργον τὸ ὅποιον ἐπεχειρήσατε πρό τινων ἐτῶν, διὰ τῆς ὑμετέρας φιλοτίμου φιλοπονίας καὶ τῆς εὐσταθοῦς ἐπιμονῆς κατ' ἔτος τελειοποιεῖται, ὅτι δι' αὐτοῦ, προκαλοῦνται ἀξίαι λόγου φιλολογικαὶ μελέται, προάγεται ὁ πνευματικὸς βίος καὶ διαδίδονται αἱ ὠφέλιμοι γνώσεις, ὅτι δὲ τοιαῦτα ἔργα χρήζουσιν ἐμψυχώσεως, εὐχαρίστως δέχομαι νὰ καταθέσω καὶ ἐγὼ τὸν μικρόν μου ἔρανον ἐν τῇ «Ποικίλῃ Στοᾷ» τοῦ προσεχοῦς ἔτους.

Ἐπὶ τούτῳ, πέμπω πρὸς ὑμᾶς διατριβὴν μου περὶ τῆς ἐν Μα-

ραθῶνι μάχης, σκοπῶν διὰ τῆς ἀφηγήσεως ταύτης νὰ ἀποδείξω, ὅτι ἐκ τῶν κόλπων τοῦ ἐλληνικοῦ ἔθνους, δὲν ἀνεβλάστησαν μόνον τὰ γράμματα, ἡ ὑγιῆς φιλοσοφία, οἱ σοφοὶ νόμοι, οἱ κανόνες εὐκόσμου καὶ εὐρύθμου διοικήσεως, ἡ ποίησις, ἡ εὐγλωττία, αἱ καλαὶ τέχναι, ἀλλὰ καὶ ἡ τακτικὴ ἐν πολέμῳ, ἣν πρῶτος ἐφήρμισεν ἐν τῇ ἐκλαμπροτάτῃ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος, ὁ περιδοξὸς Μιλτιάδης, ὁ ἀρχηγὸς τῶν δεκακισχιλίων ἡρώων, ὧν τὸ σύνθημα ὑπῆρξεν οὐχὶ ἐν λόγοις, ἀλλ' ἐν ἔργοις, ἡ «ἐλευθεράζω, ἡ ὑπὲρ τῆς ἐλευθερίας θάνατος.»

Ἐν Ἀθήναις τῇ 1 Αὐγούστου 1886 Ἐρρωσθε

I. Α. ΣΟΥΤΣΟΣ

Η ΕΝ ΜΑΡΑΘΩΝΙ ΜΑΧΗ

490 π. X.

Ἄκριβῆς ἀφήγησις τῶν πολεμικῶν ἔργων καὶ ἐπιχειρήσεων ἀρχεται κυρίως ἀπὸ τῆς μάχης τοῦ Μαραθῶνος· αὕτη ἡ λαμπρὰ καὶ περιδοξὸς μάχη εἶνε ἡ πρώτη περὶ ἧς οἱ ἱστορικοὶ παρέχουσιν ἡμῖν ὅπως οὖν λεπτομερεῖς πληροφορίας, οὐ μόνον περὶ τοῦ ἀριθμοῦ καὶ τοῦ ὅλου καταρτισμοῦ τῶν διαγωνισθέντων στρατῶν, ἀλλὰ καὶ περὶ τῆς θέσεως τοῦ ἀγῶνος καὶ περὶ τῆς, ἕνεκα τῶν τοπικῶν περιστάσεων αἰσίας ἐκβάσεως αὐτοῦ καὶ περὶ τῶν ὀριστικῶν αὐτοῦ ἀποτελεσμάτων.

Καὶ περὶ μὲν τοῦ καθορισμοῦ τοῦ πεδίου τῶν ἐν Φαρσάλῳ λ. χ. καὶ ἐν Φιλίπποις μαχῶν, ἔνθα ἠγωνίσθησαν ἐπιφανέστατοι ἀντίπαλοι περὶ τῆς ἡγεμονίας τῆς κοσμοκράτορος Ῥώμης, ὑφίστανται εἰσέτι τινες ἀμφιβολίαι, ἀλλὰ περὶ τοῦ ὡς ἔγγιστα καθορισμοῦ τῆς θέσεως τῆς πρώτης ἐν Εὐρώπῃ γενομένης ἡρωϊκῆς συγκρούσεως τῶν Ἑλλήνων πρὸς τοὺς Ἀσιανούς, ὡς καὶ περὶ τινῶν γενικωτέρων τοῦ ἀειμνήστου ἐκείνου ἀγῶνος συμβεβηκότων, αἱ πληροφορίαι ἡμῶν εἰσὶ καὶ πληρέστεραι καὶ ἀκριβέστεραι.

Ἀληθὲς ὅτι ὁ Ἡρόδοτος εἰς ὃν κυρίως ὀφείλεται ἡ περὶ τοῦ ἀγῶνος τούτου ἀφήγησις, ἐγεννήθη ἕξ μόνον ἔτη πρὸ τῆς μάχης, ἥτοι τῷ 484 π. χ., ἀλλ' οὐχ' ἦττον ὑπῆρξε σύγχρονος τῶν ἀνδρῶν τῶν προκινδυνεύσαντων ἐν Μαραθῶνι.

Ἡ ἀφήγησις αὐτοῦ εἶνε μὲν ὅπως οὖν ξηρὰ καὶ ἀνεπαρκῆς, καθόσον

οὐδόλως ἐν αὐτῇ μνημονεύονται καὶ ἕτεροι λεπτομέρειαι τοῦ ἀγῶνος, αἵτινες ἤθελον πληρέστερον διαφωτίσει τὰ κατὰ τὴν μάχην ταύτην διαδραματισθέντα, ἀλλ' ὡς θέλομεν κατωτέρω ἀποδείξει, καὶ ἐκ τῶν συνοπτικῶν τούτων εἰδήσεων, δυνάμεθα νὰ κατανοήσωμεν τοῦ περιδόξου τούτου δράματος τὰς περιπετείας καὶ τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν, συνδυάζοντες διαφόρους περιστάσεις καὶ πληροφορίας, αἷς παρέχουσιν ἡμῖν πρῶτον μὲν ὡς ἐρρήθη, ὁ πατὴρ τῆς ἱστορίας Ἡρόδοτος καὶ δεύτερον οἱ μετ' αὐτὸν συγγραφεῖς καὶ ἱστορικοί.

Ἡ κατὰ τὴν Λυδικῆς μοναρχίας ὑπὸ τοῦ Κύρου 546 π. Χ. ὑπήγαγεν ὡς γνωστὸν, τὰς ἑλληνικὰς τῆς Ἀσίας πόλεις ὑπὸ τὴν Περσικὴν κυριαρχίαν· μετὰ τὰς κατακτήσεις δὲ τοῦ Καμβύσου, ἡ Περσία ἀνεδείχθη δύναμις ναυτική. Διὰ δὲ τῆς κατὰ θάλασσαν ὑπεροχῆς τῶν Περσῶν, κατεστάλη τελευταῖον, ἡ ἀνταρσία τῶν τῆς Ἰωνίας ἑλλήνων καὶ αἱ κυριώτεροι νῆσοι τοῦ Αἰγαίου ἠναγκάσθησαν νὰ ὑποταχθῶσι τοῖς νικηταῖς.

Ὁ Μιλτιάδης προβλέπων ὅτι οἱ Πέρσαι, οἱ εἰς τὴν Σκυθίαν ἐπιδραμόντες πρότερον, θέλουσιν εἰσβάλει εἰς τὴν Μακεδονίαν, ὅπερ καὶ ἐγένετο τῷ 492 π. Χ., ἐγκατέλιπε τὴν Θρακικὴν χερσόνησον, ἔνθα ἔζη ὡς ἡγεμῶν καὶ γαμβρὸς Θρακὸς ἡγεμόνος καὶ μετέβη εἰς Ἀθήνας, αἵτινες εἶχον προκαλέσει τὴν μῆνιν τῶν Βασιλέων τῆς Περσίας, ἕνεκα τῆς συνδρομῆς ἣν παρέσχον εἰς τοὺς τῆς Ἰωνίας ἐπαναστάτας καὶ τοῦ ὑπ' αὐτῶν ἐμπρησμοῦ τῶν Σάρδεων.

Τῷ ὄντι κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους δυσμενέσταται διαθέσεις ἐπεκράτησαν ἐν τῇ αὐτῇ τῆς Περσίας κατὰ τῆς Ἑλλάδος, διεξηγοῦσαι ἀποχρώντως τὰ παρορμήσαντα αἴτια τὸν Δαρεῖον νὰ ἐπιχειρήσῃ τὴν κατὰ τῆς Ἑλλάδος ἐκστρατείαν. Δι' αὐτῆς, ὁ κραταῖος ἐκεῖνος Μονάρχης ἐσκόπει νὰ ἐξασφαλίσῃ τὰ σύνορα τοῦ εὐρυτάτου Περσικοῦ κράτους καὶ νὰ ματαιώσῃ διὰ παντὸς, τὰς παρατόλους ἐπιδρομὰς τῶν Ἀθηνῶν καὶ τῆς Σπάρτης· ἀλλὰ καὶ οἱ ἐξ Ἑλλάδος πρόσφυγες, οἱ διατρίβοντες τότε ἐν Περσίᾳ, ἔτι μᾶλλον συνετέλουν πρὸς ἐνίσχυσιν τῶν κατὰ τῆς Ἑλλάδος πολεμίων προθέσεων τῶν Περσῶν, παρέχοντες μὲν αὐτοῖς ἀξιολόγους περὶ τῆς καταστάσεως τῆς Ἑλλάδος πληροφορίας, ῥαδιουργοῦντες δὲ τοὺς δυναμένους νὰ ἐπιδράσωσιν ἐπὶ τῆς θελήσεως τοῦ Μεγάλου Βασιλέως. Κυριώτατος δὲ πάντων τῶν προσφύγων τούτων ἦτο, ὁ διωχθεὶς ἀπὸ τῶν Ἀθηνῶν τύραννος Ἰππίας, υἱὸς τοῦ Πεισιστράτου. Τούτων ἕνεκα, μετὰ παρέλευσιν ἐτῶν τεσσάρων ἀπὸ τῆς καταστολῆς τῆς ἐπαναστάσεως τῶν Ἰωνίων πόλεων, οἱ τῶν Περσῶν

στρατηγοὶ Δάτις καὶ Ἀρταφέρνης κύριοι ὄντες τῆς θαλάσσης ἐξεστράτευσαν εἰς Εὐρώπην, ἡγούμενοι στρατιᾶς πολυαρίθμου.

Καὶ πρῶτον μὲν πλεύσαντες εἰς Εὐβοίαν ἐπολιόρησαν τὴν Ἐρέτριαν. «Προσβολῆς δὲ γενομένης καρτερῆς ὡς ἀφηγεῖται ὁ Ἡρόδοτος, πρὸς τὸ τεῖχος, ἔπιπτον ἐπὶ ἕξ ἡμέρας πολλοὶ μὲν ἀμφοτέρων, τῇ δὲ ἐβδόμῃ δύο ἄνδρες τῶν ἀστῶν δόκιμοι, προδιδοῦσι τοῖσι Πέρσησι, οἱ δὲ εἰσελθόντες εἰς τὴν πόλιν, τοῦτο μὲν τὰ ἱερὰ συλήσαντες ἐνέπρησαν, ἀποτινύμενοι τῶν εἰς Σάρδεις κατακαυθέντων ἱρῶν, τοῦτο δὲ τοὺς ἀνθρώπους ἠνδραποδήσαντο κατὰ τὰς τοῦ Δαρείου ἐντολάς· χειρωσάμενοι δὲ τὴν Ἐρέτριαν ἔπλεον εἰς τὴν Ἀττικὴν, δοκέοντες ταῦτα τοὺς Ἀθηναίους ποιήσιν, τὰ καὶ τοὺς Ἐρετριεὺς ἐποίησαν.»

Παρατηρητέον ἤδη ὅτι ἀπὸ τοῦ χρόνου τῆς ἀπὸ τῆς Ἀττικῆς ἐξώσεως τῶν τυράνων, μέχρι τοῦ τῆς ἐπιδρομῆς τῶν βαρβάρων, κατὰ τῶν ἑλληνικῶν πόλεων ἐν Εὐρώπῃ, εἴκοσι εἶχον παρέλθει ἔτη, τὸ δὲ δημοκρατικὸν πολίτευμα τὸ ὑπὸ τοῦ Σόλωνος ἰδρυθὲν, ἔτι μᾶλλον ἐπαγιώθη διὰ τῶν συμπληρωτικῶν νομοθετημάτων τοῦ Κλεισθέους· ἐν τῷ διαστήματι δὲ τούτῳ, ἡ πολιτεία οὐσιωδῶς ἀναμορφωθείσα ὑπὸ τὴν ζωογόνον αὔραν τῆς ἐννόμου ἐλευθερίας, ἐκτῆσατο τὰς πολιτικὰς καὶ ἠθικὰς ἀρετὰς καὶ δυνάμεις, τὴν συναίσθησιν λέγω, τοῦ δικαίου καὶ τῆς ἀτομικῆς ἀξιάς, ἧς ἀπεργάζεται μόνη ἡ πολιτικὴ ἐλευθερία καὶ ὁ πολιτικὸς βίος· ἀλλ' ἐκτὸς τῶν πολιτικῶν τούτων ἀρετῶν αἰτινες διαμορφωθείσαι μετὰ τὴν εὐτυχῶς τελεσθεῖσαν μεταπολίτευσιν, ἐνέπνεον θάρρος, ὄρμας εὐγενεῖς καὶ φρόνημα ἀκατάβλητον κατὰ τῶν ἐξωθεν ἐπιδρομῶν, ἡ δημοκρατικὴ ἐνέργεια κατὰ τὴν ἀξιωμαθημένην ἐκείνην ἐποχὴν, ἔτι μᾶλλον ἐπετείνετο, ἔνεκα τοῦ φόβου μήπως ὁ ἐξωσθεὶς τύραννος ἐπανακάμψῃ διὰ τινος ἐσωτερικῆς ἀντιδράσεως, ὡς ἐπανάκαμψε πρὸ αὐτοῦ, καὶ ὁ πατὴρ αὐτοῦ Πεισίστρατος· ὁ δὲ φόβος οὗτος ἦτο εὐλογος, καθόσον ἐν τῇ πόλει ἐνέδρευε φατρία τις ῥιψοκίνδυνος καὶ ἐπιχειρηματικὴ, περισταλεῖσα μὲν τότε, καρδοκοῦσα δὲ καιρὸν ἀρμόδιον, ὅπως ἐπιχειρήσῃ ἀντεπαναστατικόν τι τόλμημα, ὅπερ ἤθελεν ὡς ἐν Ἐρετρίᾳ, κατὰ κράτος καταστρέφει καὶ τὴν πόλιν καὶ τὰ μνημεῖα καὶ τὰ ἱερὰ καὶ τοὺς κατοίκους αὐτῆς. Τὸ τῆς Ἐρετριεὺς τρομερὸν πάθημα ἐγένετο διδακτικώτατον καὶ σωτήριον μάθημα τοῖς Ἀθηναίοις. Τῷ ὄντι ἅμα πληροφορηθέντες οἱ Ἀθηναῖοι ὅτι οἱ Πέρσαι ἀπὸ τῆς Εὐβοίας μετέβησαν εἰς Μαραθῶνα, ἀπεφάσισαν νὰ ἀντιταχθῶσιν αὐτοῖς ἐπὶ τοῦ αὐτοῦ πεδίου, εὐλόγως ἐλπίσαντες, ὅτι διὰ τῆς γενναίας καὶ ἀνδρικῆς ταύτης ἀποφάσεως θέλουσι δυνηθῆναι νὰ ἀνα-

στείλωσι τὴν πρόδον τῶν βαρβάρων καὶ διαφύγωσι συγχρόνως τὸν κίνδυνον τῆς προελεύσεως αὐτῶν μέχρι τῆς πόλεως, ἔνθα ἐνέδρευεν ἡ ἐπονείδιστος φατρία, ἡ καρδοκοῦσα τὸν κατάλληλον καιρὸν πρὸς ἐκτέλεσιν ἐνόχου ἀντιδράσεως κατὰ τῶν καθεστώτων.

Δύω δὲ ἦσαν αἱ ἀγούσαι ὁδοὶ ἀπ' Ἀθηνῶν εἰς τὸ πεδίον τοῦ Μαραθῶνος· ἡ μὲν εὐχερεστέρα καὶ ὁμαλοτέρα ἦτο ἡ παρὰ τὴν θάλασσαν γραμμὴ, ἀνατολικῶς τῶν Ἀθηνῶν, ἐπέκεινα τῶν κατωφερεστέρων κλιτύων τοῦ Πεντελικοῦ· τὴν ὁδὸν ταύτην ἠδύναντο νὰ διανύσωσι διὰ πορείας, ἐπτὰ ἢ ὀκτὼ ὥρων. Τὴν ὁδὸν ταύτην διήνυσεν ὁ Πεισίστρατος ἐπανελθὼν εἰς Ἀθήνας, μετὰ τὴν ἐκ τῆς πόλεως ἔξωσίν του καὶ ἀνακτῆσας τὴν τυρρανίαν ἣν διετήρησε μέχρι θανάτου. Ἡ ἑτέρα ὁδὸς ἡ πρὸς βορρᾶν, βραχυτέρα μὲν τῆς πρώτης κατὰ 6 χιλιάμετρα, ἦτο ἡ μᾶλλον δύσβατος, καθὸ λίαν ἀνώμαλος καὶ ὄρεινή.

Οἱ Ἀθηναῖοι ἔσπευσαν διανύσαντες τὴν βόρειον ταύτην ὁδὸν, νὰ ὑπερβῶσι τὰς στενοπορείας καὶ νὰ καταλάβωσι χῶρον, ὅστις ἔνεκα τῆς ὑπερόχου θέσεως αὐτοῦ, τῆς ἀπ' αὐτοῦ εὐρείας ἀπόψεως καὶ ἄλλων τινων περιστάσεων ἀπετέλει ἀρίστην ἀμυντικὴν θέσιν. Ἐκ διαφόρων δὲ μαρτυριῶν συναγεται, ὅτι τὰ περὶ τὸν Μαραθῶνα ἦσαν κατ' ἐκείνους τοὺς χρόνους σύνδενδρα καὶ δασώδη· ὁ τε Σενέκας ἐν τῷ Ἰππολύτῳ, 17· καὶ ὁ Νόννος XIII. 189 ἐπαναλαμβάνουσι τὴν ἀρχαιοτάτην ποιητικὴν παράδοσιν «τέμενος βαθύδενδρον ἐλαιοκόμου Μαραθῶνος.» «Vos qua Marathon tramite laevo saltus aperit.» Τὸ φυσικὸν δὲ τοῦτο πρόσκομμα κατὰ τῶν ἐχθρικῶν ἐπιθέσεων, ἦτοι τὸ βαθύδενδρον τοῦ Μαραθῶνος ἀπέβαινε λίαν λυσιτελές εἰς τὴν σχετικῶς μικρὰν τῶν Ἀθηναίων δύναμιν, ἣτις προλαβοῦσα ὡς ἐρήθη, κατέλαβε θέσιν ἀξιόλογον, δι' ἧς καὶ ἡ συγκοινωνία διετηρεῖτο ἐλευθέρως καὶ ἡ ὀπισθοχώρησις ἠσφαλιζέτο καὶ ἡ ἄμυνα καθ' οἰκασδήποτε ἐπιθέσεως ἦτο εὐχερεστάτη.

Ἐκεῖσε δὲ παρὰ τὸ τέμενος τοῦ Μαραθωνείου Ἡρακλέους συνετάχθησαν τοῖς Ἀθηναίοις οἱ Πλαταιεῖς· ὥστε πάντες ὁμοῦ ἐκτὸς τῶν δούλων, ἀπετέλεσαν τὴν ἐκ' δεκακισχιλίων ὀπλιτῶν ἠρωϊκὴν στρατιάν τῶν ἀθανάτων Μαραθωνομάχων. Ναι μὲν ὅπως ἐνισχυθῆ ὁ μικρὸς οὗτος στρατὸς ἐπέμφθη ὑπὸ τῶν στρατηγῶν εἰς Σπάρτην, ὁ κῆρυξ Φειδιππίδης ἡμεροδρόμος, ὅπως παρακαλέσῃ τοὺς Σπαρτιατὰς νὰ σπεύσωσιν εἰς βοήθειαν αὐτῶν καὶ νὰ μὴ περιδῶσι «πόλιν ἀρχαιοτάτην ἐν τοῖσι ἔλλησι, δουλосύνη περιπεσοῦσαν πρὸς ἀνδρῶν βαρβάρων.» ἄλλ' οἱ Σπαρτιατὰι ἠρνήθησαν νὰ λύσωσι τὸν παρ' αὐτοῖς ἰσχύοντα νόμον,

καθ' ὃν δὲν ἐπετρέπετο αὐτοῖς «ἐξελεύσεσθαι οὐ πλήρεις ὄντος τοῦ κύκλου τῆς Σελήνης· ἦν γὰρ ἰσταμένου μηνὸς ἐνάτη·» αὕτη ἡ τῆς Σπάρτης ἄρνησις ἀποστολῆς ταχείας ἐπικουρίας, ἐνεθάρρυνέ τινας τῶν στρατηγῶν νὰ γνωμοδοτήσωσιν ὑπὲρ τῆς ἀναβολῆς τῆς μάχης· ἀλλ' ὁ μεγαλόφρων Μιλτιάδης ἐπεισε τὸν πολέμαρχον Καλλιμάχον νὰ παραδεχθῆ τὴν γνώμην τῆς κατὰ τῶν βαρβάρων ἀνευ ἀναβολῆς ἐπιθέσεως, ὅπως μὴ δοθῆ καιρὸς εἰς αὐτοὺς νὰ συνταχθῶσι προσηκόντως ἐπὶ τοῦ πεδίου τὸ ὁποῖον κατέλαβον καὶ πρὸς ἀποφυγὴν ἐσωτερικῆς τινὸς στάσεως, παρατηρήσας ὅτι «ἦν μὴ συμβάλωμεν, ἔλπομαί τινα στάσιν μεγάλην ἐμπεσοῦσαν, διασείσειν τὰ Ἀθηναίων φρονήματα, ὥστε μηδίσαι·¹» ἡμέρα δὲ τῆς συμπλοκῆς ὠρίσθη ὑπὸ τοῦ Μιλτιάδου, ἡ ἡμέρα καθ' ἣν ἡ ἀρχηγία τοῦ στρατοῦ εἰς αὐτὸν ἐκ τῶν δέκα στρατηγῶν, κατὰ νόμον, περιήρχετο. Ἀλλὰ ποῖον τὸ κατὰ πιθανώτερον λόγον ὄρος ἀφ' οὗ ἐξορμήσαντες οἱ Ἕλληνες κατὰ τῶν βαρβάρων κατηνάγκασαν αὐτοὺς διωχθέντας νὰ καταφύγωσιν εἰς τὰ πλοῖα;

Οἱ Ἕλληνες κατὰ τοὺς χρόνους ἐκείνους συνέττατον τὸν στρατὸν αὐτῶν ἐπὶ τάξεως βαθείας· δῆλα δὲ ἐτάττοντο κατὰ βάθος μέχρι 16 ἀνδρῶν κατ' ἀνώτατον ὄρον· ἐπειδὴ δὲ ἡ στρατιὰ τῶν Ἑλλήνων ἐν Μαραθῶνι συνέκειτο ἐκ δεκακισχιλίων ὀπλιτῶν, ἔπεται ὅτι ὁ στρατὸς οὗτος διακρούμενος διὰ 16, εἶχε μέτωπον 600 μέχρι 700 ἀνδρῶν· ἔπρεπε λοιπὸν νὰ ἐξευρεθῆ γραμμὴ παρατάξεως, οὐχὶ κατὰ πολὺ εὐρυτέρα τοῦ ἀπαιτουμένου μετώπου, τῆς μικρᾶς ταύτης στρατιᾶς, ὅπως οἱ πολέμιοι καίτοι ἀσυγκρίτῳ τῷ λόγῳ πολυαριθμότεροι, ἀναγκασθῶσι νὰ ἐξισώσωσι πρὸς ἐκείνην τὸ μέτωπον τῆς παρατάξεως αὐτῶν. Τοιαύτη δὲ γραμμὴ δὲν ὑπάρχει ἄλλη ἐπὶ τοῦ πεδίου τοῦ Μαραθῶνος παρ' ἐκείνην, ἣτις ἐκτείνεται μεταξὺ τῆς λίμνης Προβαλίνθου (Πληρεξίτης) καὶ τοῦ ὑπερκειμένου ὄρους Ἀγριλικίου ἐκ μέτρων ὡς ἕγγιστα ὀκτακοσίων.¹

Ἴδου δὲ ἡ κατὰ τὸν Ἡρόδοτον πρὸ τῆς μάχης παράταξις τοῦ στρατοπέδου τῶν Ἑλλήνων, ἐξισουμένου τῷ Μηδικῷ. Τὸ μὲν μέσον ἐξ ὀλίγων συνέκειτο, ἦτο δ' ὡς ἐκ τούτου ἀραιὸν καὶ ἀσθενέ-

1. Ἀντὶ τοῦ ὀνόματος Ἀργαλικίου, παρεδέχθη τὸ τοῦ Ἀγριλικίου, ἦτοι ὄρους ἀγρίων ἐλαίων τοῦ «βαθυδένδρου καὶ ἐλαιοκόμου Μαραθῶνος.» Κατ' ἄλλους, ἡ γραμμὴ τῆς παρατάξεως τῶν Ἑλλήνων δὲν ἦτο ἡ μεταξὺ Προβαλίνθου καὶ Ἀγριλικίου· προῆκε δὲ ἀπὸ Σταυροκορακίου μέχρι τοῦ ὄρους Ἀργαλικίου, ἢ Ἀγριλικίου, δηλ. ἐπὶ ἐκτάσεως ὡς γνωστὸν πολλῶν χιλιάδων μέτρων· ἀλλ' ἐπὶ τοιαύτης γραμμῆς, ἀπέβαιναν ὄλως ἀνεφικτος ἡ ἐκτέλεισις τοῦ σχεδίου τοῦ Μιλτιάδου, σκοποῦντος διὰ τῆς τοποθετήσεως αὐτοῦ νὰ ἀναγκάσῃ τοὺς πολυαριθμότερους Πέρσας νὰ περιστείλωσιν τὸ μέτωπον αὐτῶν, ἀναλόγως τοῦ μετώπου τῆς μικρᾶς στρατιᾶς τῶν Ἑλλήνων.

στατον, τὸ δὲ κέρας ἐκάτερον ἦτο πυκνότερον καὶ ἰσχυρότερον, καὶ τοῦ μὲν δεξιοῦ κέρατος ἡγεῖτο ὁ πολέμαρχος Καλλιμάχος, τὸ δ' εὐώνυμον εἶχον οἱ Πλαταιεῖς· ἅμα δὲ τῷ προστάγματι, οἱ Ἀθηναῖοι «δρόμω ἔντο εἰς τοὺς βαρβάρους», τὸ δὲ μεταίχιμιον τῶν δύο στρατοπέδων ἦτο στάδιο οὐκ ἐλάσσονες τῶν 8, ἦτοι 800 περίπου μέτρα· οἱ Πέρσαι βλέποντες τοὺς Ἕλληνας ὀλίγους καὶ τούτους δρόμω ἐπειγομένους, ἀλλ' οὔτε ἱππικὸν ἔχοντας οὔτε τοξότας, ἐνόμισαν αὐτοὺς κατεχομένους ὑπὸ μανίας ὀλεθρίας, παρεσκευάσθησαν ἐπομένως νὰ δεχθῶσι αὐτοὺς καρτερικῶς. Ἀλλ' οἱ Ἀθηναῖοι ἀθρόοι προσμίζαντες τοῖς βαρβάροις ἐμάχοντο ἀξίως λόγου· πρῶτοι μὲν Ἑλλήνων πάντων παρατηρεῖ ὁ Ἡρόδοτος «δρόμω εἰς πολεμίους ἐχρήσαντο»· πρῶτοι δὲ ἀνέσχοντο ἐσθῆτα Μηδικὴν ὄρωντες, καθότι καὶ τ' ὄνομα μόνον τῶν Μήδων ἦτο φοβερόν τοῖς Ἕλλησιν· ἡ μάχη διήρκεσε χρόνον πολὺν καὶ εἰς μὲν τὸ μέσον τοῦ στρατοπέδου ὁποῦ ἐτάσσοντο οἱ Πέρσαι καὶ οἱ Σάκαι ἐνίκων οἱ βάρβαροι, ῥήξαντες δὲ τὰς ἐν τῷ μέσῳ τάξεις ἐδίωκον τοὺς Ἀθηναίους εἰς τὴν μεσόγαιαν· εἰς ἐκάτερον ὅμως τὸ κέρας ἐνίκων Ἀθηναῖοι καὶ Πλαταιεῖς, νικῶντες δὲ, τοὺς μὲν τετραμμένους τῶν βαρβάρων δὲν κατεδίωκον, ἀλλὰ συναγαγόντες τὰ κέρα αὐμώτερα κατὰ τῶν ῥηξάντων βαρβάρων τὸ μέσον, ἐμάχοντο καὶ ἐνίκων οἱ Ἀθηναῖοι· φεύγοντες δὲ οἱ βάρβαροι, πρὸς τὰ πλοῖα κατεκόπτοντο, καὶ ἐν τῇ τροπῇ ταύτῃ, ὁ μὲν πολέμαρχος Καλλιμάχος φονεύεται, ὡσαύτως δὲ καὶ ὁ στρατηγὸς Στησίλαος ὁ Θρασύλεω καὶ Κυνέγειρος ὁ Εὐφορίωνος, ὁ ἐπιλαθόμενος τῶν ἀσφάλτων νεὸς καὶ ἀποκοπεῖς τὴν χεῖρα· ἐν ταύτῃ τῇ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἀπέθανον τῶν μὲν βαρβάρων ἑξακισχίλιοι καὶ τετρακόσιοι, περιπεσόντες οἱ πλεῖστοι κατὰ τὸν Πausανίαν, εἰς χωρία ἐλώδη ἕνεκα τῆς περὶ τοὺς τόπους ἀπειρίας, τῶν δὲ Ἀθηναίων ἐκατὸν ἐννενηκόντα καὶ δύο.

Ἐν τῇ συνοπτικῇ ταύτῃ ἀφηγήσει τοῦ Ἡροδότου ἐκτίθεται μὲν εὐκρινῶς τὸ σχέδιον τῆς μάχης, ἀλλὰ δὲν ἀποδίδεται ὁ προσήκων ἐξαίρετος ἔπαινος εἰς τὸν πεπειραμένον στρατάρχην, τὸν συλλαβόντα καὶ ἐκτελέσαντα τὸ σχέδιον τοῦτο καὶ ἐξασφαλίσαντα τὴν ἐπιτυχῆ ἔκβασιν αὐτοῦ.

Τῷ ὄντι, ὡς ὁμολογεῖται αἱ πολεμικαὶ ἐπιτυχίαι, ἡ νίκη, πολλάκις οὔτε ἐκ τοῦ ἀριθμοῦ τῶν πολεμιστῶν ἐξαρτᾶται, οὔτε ἐκ τῆς ἀτομικῆς ἀνδρείας αὐτῶν, ἀλλ' εἶνε κυρίως τὸ παραγόμενον ὄρων τινῶν καὶ στοιχείων τέχνης καὶ ἐπιστήμης, ἐκ τοῦ συνδυασμοῦ τῶν ὁποίων κατάρτιζονται οἱ τελειότεροι καὶ φοβερώτεροι στρατοί. Τοιοῦτοι ὄροι, τοι-

αὐτα στοιχεῖα εἰσὶν ἡ μακρὰ καὶ πολυχρόνιος ἄσκησις τῶν ἀνδρῶν, ἡ πειθαρχία τῶν ὑποδεστέρων πρὸς τοὺς ἀνωτέρους, ἡ ἀτομικὴ οὕτως εἰπεῖν αὐταπάρνησις αὐτῶν, καὶ ὁ πρακτικὸς νοῦς, ἡ περινοία, ἡ ψυχραιμία καὶ ὀξυδέρκεια, καὶ ἡ περὶ τὴν τακτικὴν δεξιότης τοῦ στρατάρχου καὶ τοῦ ἐπιτελείου αὐτοῦ.

Ἐν τῇ ἐν Ἰσοφῷ μάχῃ, ὁ Ἀλέξανδρος κατετρόπωσε τὴν πολυαριθμοτάτην στρατιὰν τοῦ Δαρείου, διὰ τῆς αὐτῆς τακτικῆς τῆς τοῦ Μιλτιάδου, μὴ παρασχῶν κύκλωσιν, ἀλλὰ διὰ τῆς ὑπερκεράσεως τῷ δεξιῷ ὑπερβαλὼν τὸ εὐώνυμον. Ἐν δὲ τῇ ἐν Ἀρβήλοις ἢ Γαυγαμήλοις μάχῃ ἦν ὁ Zurien dela Graviere παραβάλλει πρὸς τὴν μάχην τοῦ Austerlitz, ὁ Μέγας ἀληθῶς Ἀλέξανδρος οὐ ἐφάμιλλοι ἀνεδείχθησαν δύο μόνοι μετ' αὐτὸν, ὁ Καῖσαρ καὶ ὁ Ναπολέων, ἄρχων ἐπτακισχιλίων ἰππέων καὶ τεσσαράκοντακισχιλίων πεζῶν, κατέστρεψε μέγαν στρατὸν, κεκτημένον καὶ ὄργανα πολέμου φονικώτερα, οἷον δρεπανηφόρα ἄρματα, ἐλέφαντας κτλ. καὶ περιλαμβάνοντα τὰς ἀνδρειότερας φυλάς τῆς Ἀσίας, τὸν κατετρόπωσε δὲ διὰ τῆς τακτικῆς.

Ἐν Ἀρβήλοις, ὡς γνωστὸν, ἡ Μακεδονικὴ φάλαγξ παρετάχθη ἐν τῷ μέσῳ. Τὸ μὲν δεξιὸν κέρασ αὐτῆς ἐπροστατεύετο ὑπὸ τῶν ἐταίρων τοῦ Κλείτου καὶ ὑπὸ τῶν ἰλῶν τοῦ Φιλώτα· οἱ δὲ Ἀργυράσπιδες ὑπὸ τὴν ἀρχηγίαν τοῦ Νικάνορος ἐκάλυπτον τὸ ἀριστερὸν κέρασ αὐτῆς. Ἄλλ' ὅπισθεν τοῦ στρατοῦ τούτου παρετάσσετο ἐν ἐφεδρείᾳ, ὁ Ἀμύντας μετὰ πολυαριθμῶν ὀπλιτῶν καὶ τῶν ξένων στρατῶν, ὧν ἤρχεν ὁ Πολυσπέρχων· οὕτω δὲ διὰ τῆς ἐφεδρείας, ὁ σχετικῶς μικρὸς οὗτος στρατὸς τοῦ Ἀλεξάνδρου ἐξησφάλισε καὶ τὴν ἄμυναν καὶ τὴν νίκην καὶ ὑπέταξεν ἐν μιᾷ ἡμέρᾳ, τὴν Ἀσίαν εἰς τὸν τροπαιοῦχον Μακεδόνα. Τοιαύτη ὑπῆρξεν ἡ πρόοδος τῆς ἐν πολέμῳ τακτικῆς ἐπὶ Ἀλεξάνδρου.

Τὴν ἔξοχον ἱκανότητα τοῦ Μιλτιάδου ἀναγνωρίσαντες πρὸ τῆς μάχης, οἱ ὁμοταγεῖς αὐτοῦ ἑννέα στρατηγοὶ, ἀνέθεντο αὐτῷ τὴν ἀρχηγίαν· ἀλλ' ὁ Ἡρόδοτος ἀπέφυγεν ἕως νὰ ἐξυμνήσῃ προσηκόντως τὸν ἄνδρα, ὅπως μὴ ἐνθυμίσῃ εἰς τὸν εὐμετάβολον ἐκεῖνον λαόν, ὅτι ὁ νικητῆς τοῦ Μαραθῶνος, ἕνεκα τῆς μετὰ ταῦτα ἀτυχοῦς κατὰ Παρίων ἐκστρατείας, ἀπέθανε βεβαρημένος μὲ τὴν χρηματικὴν ποινὴν τῶν πενήκοντα ταλάντων, ἃ δὲν ἠδυνήθη νὰ ἀποτίσῃ ζῶν.

Δικαιοτέρα ὅμως τοῦ Ἡροδότου ἀνεδείχθη ἡ γράψασα χεὶρ ἐν τῇ «Ποικίλῃ Στοᾷ,» ἐκ τῶν ἐπιζησάντων στρατηγῶν αὐτὸν μόνον τὸν Μιλτιάδην «τελευταῖον δὲ τῆς γραφῆς εἰσὶ λέγει ὁ Πausανίας, οἱ μαχεσάμενοι Μαραθῶνι· τῶν μαχομένων δὲ δῆλον μάλιστα εἰσὶν ἐν τῇ

γραφή Καλλιμάχος καὶ Μιλτιάδης τῶν στρατηγούντων, ἦρωσ τε Ἐχελος καλούμενος.»

Ἐν τῇ ἀφηγήσει ταύτῃ ὁ Ἡρόδοτος μνημονεύει ὅτι πρῶτοι οἱ Ἀθηναῖοι ἐκ πάντων τῶν Ἑλλήνων εἴεντο δρόμω κατὰ τῶν βαρβάρων.» εἰ καὶ ὅπως οὖν ἀπίθανον φαίνεται, ὅτι ὀπλίται φέροντες βαρυτάτην πανοπλίαν ἐδυνήθησαν νὰ διανύσωσι «δρομαῖοι» ὀκτὼ σταδίων ἢ ὀκτακοσίων μέτρων ἀπόστασιν, οὐχ' ἤττον δέον νὰ παραδεχθῶμεν ὅτι τῶν Ἀθηναίων ἡ ἐπιθεσις ἂν οὐχὶ δρόμω, ἐγένετο γοργοτάτῳ τῷ βήματι, πρὸς τὸν σκοπὸν τοῦ νὰ ἐκτεθῶσιν ὀλιγώτερον εἰς τὰ βέλη τῶν πολυαριθμῶν τοξοτῶν τῶν βαρβάρων, ἐν ᾧ οὗτοι τοῦ ὄπλου τούτου ἦσαν ἄμοιροι.

Ὁ Ἡρόδοτος ὅπως καταστήσῃ ἐπιφανεστέραν τὴν ἀνδρείαν τῶν ἐν Μαραθῶνι κινδυνεύσαντων Ἀθηναίων, ἀξιῶσι ὅτι πρὸ τοῦ ἀγῶνος τούτου καθ' ὃν οἱ Ἀθηναῖοι, δρόμω ἐπετέθησαν κατὰ τῶν πολυαριθμοτέρων βαρβάρων, τὸ ὄνομα μόνον τῶν Μήδων ἐνέπνευε φόβον εἰς τοὺς Ἑλληνας· ἀλλ' ἡ ὑπόθεσις αὐτὴ δὲν ἀντιφάσκει ὅπως οὖν πρὸς ὅ,τι ῥητῶς οὗτος μνημονεύει ἐν 49 τῆς ἱστορίας του· «ὅτε ὁ Ἀρισταγόρας μετέβη εἰς τὴν Σπάρτην ὅπως ἐκλιπαρήσῃ τὸν βασιλέα Κλεομένην νὰ προσβοηθήσῃ τοὺς Ἴωνας κινδυνεύοντας νὰ δουλωθῶσιν ὑπὸ τῶν βαρβάρων, ἔλεγε πρὸς τὸν βασιλέα τάδε περὶ Περσῶν· αὐτοὶ μὲν οἱ βάρβαροι ἄλκιμοι εἰσὶν ἢ τε μάχῃ αὐτῶν ἐστὶ τοιαῦδε, τόξα καὶ αἰχμὴ βραχέα· ἀναξυρίδας δ' ἔχοντες ἔρχονται εἰς τὰς μάχας καὶ κυρβασίας ἐπὶ τῆσι κεφαλῆσι· οὕτω εὐπατέες χειρωθῆναι εἰσὶν.

Ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ ἦν ἐν συνόψει ἀφηγήθημεν εἶνε ὁ ἐπιφανέστατος ἀγὼν ἐξ ὧν μνημονεύει ἡ ἱστορία· αὕτη εἶνε ἡ πρώτη μάχῃ ἐν ἣ διατρανώθη ἡ ὑπεροχὴ τῆς Εὐρώπης πρὸς τοὺς βαρβάρους τῆς Ἀσίας· ἐν αὐτῇ ἀνέλαμψεν ἡ τοῦ πνεύματος καὶ τῆς τέχνης ὑπεροχὴ ἐπὶ τῆς ὕλης καὶ τοῦ πολλοῦ συρφετοῦ λαῶν ἑτεροφύλων· ἐν αὐτῇ ἐμπράκτως ἐβεβαιώθη ἡ ὑπεροχὴ τοῦ ἐλευθέρου πολίτου, τοῦ εἰδότος διατίμαται καὶ ὑπὲρ τινος μάχεται, τοῦ προτιμῶντος τὸν θάνατον τῆς δουλείας, ἐπὶ τοῦ κύπτοντος δουλικὸν αὐχένα ὑπὸ ζυγὸν δεσποτικὸν καὶ κινουμένου δίκην ἀψύχου ὀργάνου, ὑπὸ χειρὸς ἀλλοτρίας. Ναι ἡ ἐν Μαραθῶνι μάχῃ θέλει ἐσκαί μνημονεύεσθαι ἐν τῇ ποικίλῃ στοχῇ τῆς ἱστορίας, ὡς ὁ εὐγενέστερος ἀγὼν ἐξ ὧν ἠγωνίσαστο ἡ ἀνθρωπότης, «*quâ pugna nihil adhuc est nobilius*»¹) καθόσον αὐτοῦ ἕνεκα ἡ Εὐρώπη ἀπηλλάγη τῆς μολυσματικῆς ἐπαρῆς τῆς Ἀσίας, διεσώθη δὲ ἡ

1. Corn. Nepos.

ἀπαράμιλλος πολιτεία τῶν Ἀθηναίων, ἧς οἱ θεσμοί, ἡ τέχνη, ἡ ποίησις, ἡ φιλολογία, ἡ γλῶσσα εἶνε καὶ ἔσται τὸ ἐπαγωγότερον ἐντρύφημα τῶν εὐγενῶν πνευμάτων. Ἐπειδὴ δὲ ἅπαντα τὰ μεγάλα συμβεβηκότα τοῦ βίου τῶν ἐθνῶν ἔχουσι τι μυστηριῶδες καὶ ὑπερφυσικὸν ἐν τῇ μοιραίᾳ ἀνελιξομένη αὐτῶν, καὶ ἡ μάχη αὕτη ὡς ἐκ τῆς θαυμαστῆς ἐκβάσεως αὐτῆς, ἔδωκε χώραν εἰς μυθιστορικὰ διηγήματα, εἰς ἐθνικὰς παραδόσεις διεξηγούσας πῶς δεκακισχίλιοι ἄνδρες ἐδυνήθησαν νὰ τρέψωσιν εἰς φυγὴν στρατὸν πολυάριθμον, μονάρχου κραταιοτάτου, οὗ ἡ κυριαρχία ἐπεσκίαζε χώρας ἀπεράντους ἀπὸ τῆς Ἰνδικῆς μέχρι τῆς Αἰγύπτου..

Ἴδου δὲ ἡ πρὸ τῆς ἥττης τῶν βαρβάρων διαδοθεῖσα τότε κατὰ τὸν Ἡρόδοτον, φήμη περὶ τῆς ἰδιαζούσης συνδρομῆς, ἣν παρέσχεν ὁ Πᾶν τοῖς Ἀθηναίοις, κατὰ τὴν κρίσιμον ταύτην περίοδον τοῦ βίου αὐτῶν.

Φειδιππίδης ὁ Ἀθηναῖος πεμφθεὶς πρὸ τῆς μάχης εἰς Σπάρτην, ὅπως ἐπικαλεσθῆ τὴν βοήθειαν αὐτῆς, ἀνήγγειλε τοῖς Ἀθηναίοις ἐπαυελθῶν, ὅτι περὶ τὸ Παρθένιον ὄρος τὸ ὑπὲρ Τεγέης, ἐπεφάνη καθ' ὃδὸν ὁ Πᾶν, ὅστις καλέσας ὀνομαστὴν τὸν Φειδιππίδην, ἐκέλευσεν αὐτῷ νὰ ἀναγγεῖλῃ τοῖς Ἀθηναίοις, ὅτι ἐνῶ αὐτὸς εἶνε εὐνούστατος αὐτοῖς καὶ πολλαχοῦ ἐγένετο αὐτοῖς χρήσιμος, ἔσεται δὲ χρήσιμος καὶ ἐν τῷ μέλλοντι, αὐτοὶ οὐδεμίαν ἐπιμέλειαν ποιοῦνται αὐτοῦ. «Καὶ ταῦτα Ἀθηναῖοι (λέγει ὁ Ἡρόδοτος) πιστεύσαντες εἶνε ἀληθέα, ἰδρύσαντο ὑπὸ τῇ Ἀκροπόλει Πανὸς ἱρὸν καὶ αὐτὸν ἀπὸ ταύτης τῆς ἀγγελίας θυσίῃσι ἐπετέθεικα καὶ λαμπάσιμιν ἰλάσκονται.» Ὡσαύτως δὲ ὁ Μιλτιάδης ἔσπευσε μετὰ τὴν μάχην νὰ δηλώσῃ τὴν εὐγνωμοσύνην αὐτοῦ πρὸς τὸν εὐνοῦν τοῖς Ἀθηναίοις Θεὸν, ἐγχαράξας ἐπὶ ἀναθηματικῷ τοῦ Πανὸς ἀγάλματος, τὸ συνταχθὲν ὑπὸ Σιμωνίδου «Τὸν τραγόπουν ἐμὲ Πᾶνα τὸν Ἀρκάδα τὸν κατὰ Μήδων, τὸν μετ' Ἀθηναίων στήσατο Μιλτιάδης.» Ἄλλ' ὅποῖαν τινα παρέσχεν ὁ Πᾶν τοῖς Ἀθηναίοις ἐπικουρίαν ἐν τῷ πρὸς τοὺς Μήδους ἀνισοτάτῳ ἀγῶνι; Οἱ περὶ τῆς μάχης ταύτης πραγματευθέντες (παρατηρεῖ ὁ Watkiss Loyd ἐν τῇ διατριβῇ αὐτοῦ, *The battle of Marathon*¹) ἐντελῶς ἠμέλησαν νὰ ἐξετάσωσιν ἐμβριθῶς τὸ ζήτημα τοῦτο, εἰ καὶ ἐκ τῆς λύσεως αὐτοῦ διαφωτίζεται ἀποχρώντως ἡ ἔκβασις τοῦ ἀειμνήστου τούτου ἀγῶνος, ἐξ ἧς ἐξήρτατο ἡ σωτηρία τοῦ εὐρωπαϊκοῦ πολιτισμοῦ· ἀλλ' ἡ τοῦ Πανὸς ἐπίδρασις ἐν ταῖς μάχαις δὲν ἔλαθε τὸν παρατηρητικὸν νοῦν τοῦ Θουκυδίδου, ὑποδείξαντος τὴν πρὸς ἐκπληξίν καὶ αἰφνιδίαν φυγὴν ψυχο-

1. "Ors journal of hellenic studies.

λογικὴν ῥοπήν τῶν πολυαριθμῶν στρατῶν. Θουκιδ. IV. 125.—«Νυκτός τε ἐπιγενομένης, λέγει, οἱ μὲν Μακεδόνες καὶ τὸ πλῆθος τῶν βαρβάρων εὐθύς φοβηθέντες (ὅπερ φιλεῖ μέγαρα στρατόπεδα ἐκπλήγνυσθαι) καὶ νομίσαντες πολλαπλασίους μὲν ἢ ἦλθον ἐπιέναι, ὅσον δὲ οὐπω παρῆναι, καταστάντες εἰς αἰφνιδίαν φυγὴν ἐχώρουν ἐπ' οἴκου.» Ἡ δὲ φορὰ αὕτη εἰς αἰφνίδιον φυγὴν εἶνε φυσικωτάτη, ὡσάκισ οἱ μεγάλοι στρατοὶ οὐς μνημονεῦει ὁ Θουκιδίδης, δὲν συγκροτοῦνται ἐξ ὁμογενῶν στοιχείων, ἀλλ' ἐξ ὁμάδων παντοδαπῆς φυλῆς, μὴ συγκρατούμενων ὑπὸ ἰσχυροῦ τινὸς κοινοῦ αἰσθήματος, οἷον τῆς ἀφοσιώσεως πρὸς τὴν πατρίδα, ἢ ὑπὸ στρατιωτικοῦ φρονήματος ὑψηλοτέρου κτλ, ὥστε ἡ ἐπικουρία ἦν ὁ Θεὸς Πάν παρέσχε τοῖς Ἀθηναίοις ἐν τῇ μάχῃ τοῦ Μαραθῶνος, ἐξηγεῖται ἀποχρώντως, ἐκ τοῦ καταλαβόντος πανικοῦ φόβου τὰς δύο πτέρυγας τοῦ Περσικοῦ στρατοῦ ὧν ἡ σύγχρονος φυγὴ καὶ ἡ καταστροφὴ ἐν ἐλώδεσι χωρίοις, κατέστησαν ἀνωφελῆ τὴν ἀπ' ἀρχῆς νίκην τῶν Περσῶν ἐν τῷ κέντρῳ καὶ τὴν ὑποχώρησιν τῶν Ἀθηναίων.

Ἄλλὰ καὶ ὁ Ὀβίδιος εἰς τὴν ἐπίδρασιν τοῦ Πανὸς ἀποδίδει τὴν ὑπὸ τῶν Ὀλυμπίων Θεῶν κατατρόπωσιν τῶν Τιτάνων :

Ὡς ἐρρήθη δὲ, στρατοὶ συγκεκροτημένοι ἐκ παντοδαπῶν βαρβάρων, μὴ ἐμπορουμένων ὑπὸ ἠθικοῦ τινος φρονήματος εὐγενεστέρου καὶ μὴ θαρρούντων εἰς ἑαυτοὺς, εἰσὶ μάλλον καταφερεῖς εἰς τὸν πανικὸν φόβον περὶ ἀπροσδοκῆτου τινὸς ἐπιθέσεως τῶν πολεμίων, ἢ περὶ τῆς μὴ ἐγκαίρου προσελεύσεως τῆς προσδοκωμένης ἐπικουρίας, ἢ περὶ καταλήψεως ὑπὸ τοῦ ἐχθροῦ τῆς γραμμῆς τῆς ὑποχωρήσεως, ἢ περὶ πλαγίας τινὸς ἐχθρικῆς ἐπιθέσεως κτλ. Τοῦ πανικοῦ δὲ τούτου φόβου τὴν ψυχολογικὴν στιγμὴν παραδοκῶν ὁ Μιλτιάδης, ἐπετέθη θαρραλέως κατὰ τῶν βαρβάρων, πρὶν οὗτοι λάθωσι καιρὸν νὰ ἀναπτύξωσι προσηκόντως τὰς τάξεις αὐτῶν ἐπὶ τοῦ πεδίου τῆς μάχης· οὕτω δὲ ἐξηγεῖται, πῶς οἱ Ἕλληνες ὀλίγοι μὲν ὄντες τὸν ἀριθμὸν, στρατηγούμενοι δὲ ὑπὸ περινουστάτου στρατηγοῦ τοῦ Μιλτιάδου, ἐδυνήθησαν νὰ δαμάσωσι τοὺς βαρβάρους Ἀσιανοὺς καὶ νὰ ἀποσκορακίσωσιν αὐτοὺς ἀπὸ τῆς Εὐρώπης.

Ἄλλὰ καὶ ὁ μέγας Ἀλέξανδρος ἀναγνωρίζων τὴν πολλακίαν ἐν ταῖς στρατοῖς ἐπιπολάζουσαν φοβερὰν συναίσθησιν ἐπρὸ τῆς ἐν Ἀρβήλοις μάχης, τῶν Μακεδόνων ἀναπαυομένων, αὐτὸς πρὸ τῆς σκηνῆς μετὰ τοῦ μάντεως Ἀριστάνδρου, ἱερουργίας τινὰς ἀπορρήτους ἱερουργούμε-

νος τῷ φόβῳ ἐσφαγιάζετο.» Ἄλλ' αἱ παραδόσεις περὶ ἐπεμβάσεως ὑπερφυσικῶν δυνάμεων, ἐν τῷ συναφθέντι πρὸς τοὺς βαρβάρους ἀγῶνι ἐν Μαραθῶνι, διεσώθησαν καὶ πολλὰς μετ' αὐτὸν ἑκατονταετηρίδας· «συνέβη ὡς λέγουσι, μνημονεύει ὁ Πausanias, ἄνδρα ἐν τῇ μάχῃ παρεῖναι, τὸ εἶδος καὶ τὴν σκευὴν ἀγροῖκον, οὗτος τῶν βαρβάρων πολλοὺς καταφονεύσας ἀρότρῳ, μετὰ τὸ ἔργον ἦν ἀφανής.» ὁ Πausanias ὅστις ἔζη ὡς γνωστὸν ἐπὶ Ἀδριανοῦ Αὐτοκράτορος, μνημονεύει προσέτι ἐτέρων τινὰ παραδόσιν ἐπικρατοῦσαν ἔτι φαίνεται, καὶ ἐπὶ τῶν χρόνων αὐτοῦ, καθ' ἣν «ἐνταῦθα ἐν Μαραθῶνι ἀνὰ πᾶσαν νύκτα καὶ ἵππων χρεμετιζόντων καὶ ἀνδρῶν μάχομένων ἐστὶν αἰσθέσθαι.» Καὶ τῆς ἐπιφανεστάτης δὲ ἐν Σαλαμῖνι μάχης τὴν εὐτυχή ἔκβασιν, οἱ Ἕλληνες ἀπέδιδον εἰς θεῖαν τινα καὶ ὑπερφυσικὴν ἀντίληψιν, καθότι διαρκούντος τοῦ ἀγῶνος, «φῶς μὲν μέγα ἀνέλαμψεν Ἐλευσινόθεν, ἤχος δὲ καὶ φωνὴ κατέσχε τὸ Θριάσιον πεδίον ὡς ἀνθρώπων πολλῶν τὸν μυστικὸν ἔξαγόντων Ἰακχον· φάσματα δὲ καὶ εἶδωλα ἐπεφαίνοντο ἐνόπλων ἀνδρῶν, οὓς εἰκάζον Δαϊκίδας παρακεκλημένους εὐχαῖς πρὸ τῆς μάχης πρὸς βοήθειαν.» Ἄλλὰ καὶ κατὰ τὸν τελευταῖον ἔνδοξον μὲν, πολῶδον δὲ ἡμῶν ἀγῶνα, τὸν τῆς ἀναστάσεως τοῦ ἔθνους ἀπὸ τοῦ τάφου τῆς δουλείας, ὁ ὑπὲρ τῆς ἀναγεννήσεως τοῦ γένους πυρετώδης ἐνθουσιασμὸς τῆς ἡμετέρας φυλῆς καὶ ἡ θρησκευτικὴ πεποίθησις, ὅτι ὁ Παντοδύναμος Θεὸς δὲν θέλει ἐγκαταλείψει ἀβοηθήτους, τοὺς κατὰ θηριώδους καὶ ἀπανθρώπου κατακτητοῦ ὑπὲρ πίστεως καὶ πατρίδος ἀγωνιζομένους, ἀπετέλεσαν τὸ ψυχολογικόν, οὕτως εἰπεῖν, σύνθημα τοῦ μεγάλου ἐκείνου ἀγῶνος καὶ τὸ ἱερὸν λάβαρον τῶν τε πρωταθλητῶν τοῦ μοναδικοῦ ἐν τῇ ἱστορίᾳ ἑλληνικοῦ δράματος τοῦ 1821 καὶ τοῦ πανελληνίου.

Ἄλλὰ καὶ σήμερον ὑπὸ τῶν αὐτῶν ἐμπορούμενοι αἰσθημάτων καὶ ἐλπίδων, τῆς ἀπελευθερώσεως τῶν δεδουλωμένων καὶ ἀναξιοπαθόντων ἡμῶν ἀδελφῶν, μὴ ἀψυχῶμεν, διότι αἱ ἐθνικαὶ ἡμῶν ἄξιώσεις ἐναυάγησαν, ἀπέναντι τοῦ ὑπὲρ τῆς ἰδρύσεως μεγάλης ἀντιρωσσικῆς Βουλγαρίας ἀποκλειστικοῦ συνασπισμοῦ τῶν μεγάλων τῆς Εὐρώπης δυνάμεων· μὴ ἀψυχῶμεν, διότι αἱ κραταιαὶ αὐταὶ δυνάμεις ἐπιλήσμονες τῶν ἰδίων αὐτῶν πράξεων κατέκριναν ὡς παραλόγους, «extravagantes» καὶ μετὰ ἀκατανόητου δυσμενεῖας ἀπεδοκίμασαν τὰς ἡμετέρας ἀξιώσεις, ὧν τὸ κύρος πηγάζει ἐκ πανηγυρικῆς πράξεως, διατυπωθείσης ἐν γεραρῷ εὐρωπαϊκῷ συνεδρίῳ· ἐλπίσωμεν μάλιστα ὅτι τὴν τεχνητὴν καὶ βεβιασμένην ταύτην καθ' ἡμῶν εὐρωπαϊκὴν ὁμοφωνίαν θέλει μετ' οὐ πολὺν

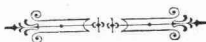
χρόνον, διασπάσει ἐπ' ἀγαθῷ τῆς Ἑλλάδος, ἡ τῶν ἀνατολικῶν πραγμάτων μοιραία ἀνέλιξις, ὡς καὶ ἡ ἀντίθεσις τῶν συμφερόντων τῶν ὁμοφωνησάντων Κρατῶν.

Ἀληθές ὅτι ἡ Ἑλλάς ὑπέστη ἐσχάτως μεγάλας ζημίας, ἀλλὰ πρὸς τὰ παθήματα καὶ πρὸς τὰς ὑλικὰς ταύτας ζημίας ἄς ὑπέστημεν, δὲν δυνάμεθα ἄρᾳ γε νὰ ἀνεύρωμεν καὶ τινὰ παραμυθίαν καὶ τι ἀντάλλαγμα ἔστω καὶ ἀνεπαρκές ; Ὅτε ἡ ἐθνικὴ ἡμῶν ἐνέργεια ἀπὸ τῶν εἰρηνικῶν ἔργων εἰς ἃ ἀποκλειστικῶς καὶ ἐκθύμως ἐπεδόθημεν πρὸ ἡμισαῖας ἑκατονταετηρίδος, ἐστράφη πρὸς ἔργα γενναϊότερα, τὰ τοῦ πολέμου, ὧν ἄνευ οὐδὲν ἔθνος ἐν τῷ κόσμῳ ἐμεγαλουργήσεν, εἶδομεν μετὰ τινος ἐθνικῆς ὑπερφηανίας 60 μέχρι 70 χιλιάδας ἀνδρῶν ἀκμαίων, καρτερικῶς καὶ ἐν ἄκρῃ πειθαρχίᾳ ὑποστάντων ἐπὶ 6 καὶ 7 μῆνας, τοὺς πόνους, τὰς κακουχίας, καὶ τὰς ταλαιπωρίας, αἵτινες παρομαρτοῦσιν εἰς τὴν ἐπιστράτευσιν ἰδίως ἐν Ἑλλάδι, στερουμένη πλείστων πραγμάτων, ὧν εὐμοιροῦσι τὰ εὐρωπαϊκὰ Κράτη ἐν τούτῳ δὲ τῷ διαστήματι τῶν ἀπειλητικῶν διακοινωνήσεων τῆς Εὐρώπης, τῶν περὶ τοῦ πρακτέου ὁδυνηρῶν ἡμῶν δισταγμῶν καὶ τῆς ἐθνικῆς ἀγωνίας καὶ ἀμηχανίας, ἡ ἡγήρᾳ τῆς δημοσιογραφίας σάλπιγξ ἐν Ἑλλάδι καὶ ἐν Εὐρώπῃ, δὲν ἔπαυσεν ἀνακηρύττουσα καθ' ἅπαντα τὸν πεπολιτισμένον κόσμον, ὅτι ὑπάρχει ζήτημᾶ τι ἐλληνικόν, ἀναγνωρισθὲν καὶ διατυπωθὲν ὑπ' αὐτῶν τούτων τῶν δυνάμεων, αἵτινες τελευταῖον, εἰρηρικῶς ὡς ἠξίου, ἀποκλείσασαι τοὺς ἡμετέρους λιμένας, συνελάμβανον μὲν αὐθαίρετως, καὶ αὐτὰ τὰ μεταγωγικὰ τροφίμων ἐλληνικὰ πλοῖα, κατεπάτουν δὲ δι' ἐνόπλων ἀνδρῶν, τὴν ἡμετέραν χώραν, κατὰ παράδοσιν τῆς μόνου κατὰ θάλασσαν ἐπισήμως ἀναγγελθείσης ἐνεργείας αὐτῶν. Μεθ' ὅλας δὲ ταύτας τὰς δεινὰς ἡμῶν περιπετείας, πλανῶνται οἱ κεκηρυγμένοι ἡ μὴ πολέμιοι τῆς ἡμετέρας φυλῆς, ἐὰν πιστεύωσιν ὅτι τὸ ἐθνικὸν ἡμῶν φρόνημα κατεβλήθη ὄχι. Τὸ θεάρεστον, τὸ εὐγενὲς καὶ φιλάδελφον φρόνημα τῆς Ἀντιγόνης δὲν κατεβλήθη ὑπὸ τῶν ἀπαγορευτικῶν διατάξεων τοῦ Κρέοντος· ἡ δὲ ἐξαιρετικὴ ἐπιείκεια τῶν Μεγάλων Δυνάμεων ὑπὲρ τῶν ἐπὶ βλάβῃ τοῦ Πανελληνίου ἀθετησάντων τὴν συνθήκην τοῦ Βερολίνου, τῇ ἀνοχῇ καὶ τῇ ἐπινεύσει τοῦ Κυριάρχου, καὶ αἱ βίαιοπραγίαι κατὰ τοῦ ἐπικαλουμένου λαοῦ τὴν ἐκτέλεσιν τῶν ὑπ' αὐτῶν διατυπωθεισῶν ὑπὲρ αὐτοῦ παρχωρήσεων, ἀντὶ νὰ ὑψώσῃ τὸ γόητρον καὶ νὰ κρατύνωσι τὸ ἠθικὸν κῦρος τῶν ἀνεκκλήτων ἀποφάσεων τῆς συνησπισμένης Εὐρώπης, οὐδὲν ἄλλο ἀπειργάσατο ἐν τῇ συνειδήσει τῆς ἡμετέρας φυλῆς, εἰμὶ τὴν θλιβερὰν συναίσθησιν, ὅτι ἐγεννόμεθα θῦμα

τοῦ ἰσχυροτέρου. Θεωροῦντες οὕτω ὡς μέγα ἀδίκημα τὴν καθ' ἡμῶν ἄμετρον αὐστηρότητα τῶν ὑπερτάτων θεμιστοπόλων τῶν χριστεπωνύμων ἐθνῶν, ἀπέναντι τῆς ἀμέτρου ἐπιεικειᾶς αὐτῶν πρὸς τοὺς ἀθετήσαντας τὴν συνθήκην, ἧς ἡ ἀκριβὴς τήρησις καὶ ἡ ἐπὶ παραβιάσει παραδειγματικὴ ἐπανόρθωσις αὐτοῖς προσῆκεν, ἔχομεν καὶ δικαίωμα καὶ καθήκον νὰ μὴ παύσωμεν ἐπιζητοῦντες τὴν ἐπίτευξιν τῶν ἐθνικῶν ἡμῶν ἀξιώσεων, ἅς δυστυχῶς αἱ Μεγάλαι Δυνάμεις οὐ μόνον, πρὸ μικροῦ ἀποτόμως ἠρνήθησαν νὰ δικαιώσωσιν, ἀλλὰ καὶ ἀπεκέρυξαν ὡς «παράλογους καὶ ἀνυποστάτους» ἴσως ὅπως καταπνίξωσιν ἐν τῇ βεβαρημένη ψυχῇ ἡμῶν καὶ αὐτὴν ἔτι τὴν παρήγορον ἐλπίδα κρείττονος μέλλοντος.

Ἐρ' Ἀθήναις τῇ 1 Ἀυγούστου 1886.

ΙΩΑΝΝΗΣ Α. ΣΟΥΤΣΟΣ

Ἡ ΠΡΩΤΗ ΑΓΑΠΗ

Μικρὸς μικρὴ σ' ἀγάπησα
μὲ τραφερὸ τὸ στήθος·
πέρασαν χρόνια πλῆθος,
κι' ἀκόμα σ' ἀγαπῶ.

Ἄν καὶ ψυχρὸς κατάντησα
εἰς τὴν χαρὰ, ἔς τὴν λύπη,
τὸ πρῶτο καρδιοκτύπι
ποτὲ δὲν λησμονῶ.

Πῆγε ὁ καιρὸς, ἀγάπη μου,
καὶ πλεῖο δὲν θὰ βρεθοῦμε,
ὅμως γλυκὰ θυμοῦμαι
ποῦ στέναξα γιὰ σέ.

Ἄ τότε ποῦ μᾶς ἀνάβε
ἡ σπιθα ἐκείν' ἡ πρώτη,
εἰλέγαμε ποῦ ἡ νειότη
δὲν θάφρευε ποτέ!

Ἐρ' Ἀθήναις, Σεπτέμβριος 1886.

Γ. ΜΑΡΤΙΝΕΛΗΣ

